

Sylwia Zawadzka

Elementy racjonalizmu w empiryzmie Johna Locke'a

Studia Philosophiae Christianae 42/1, 204-222

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

gerichtete inhaltliche Symbol war. Der Name *Bildung* wurde von Friedrich Nietzsche zur Bekämpfung der geistigen Philisterei, der Halbgebildeten in den Eliten der ausgebildeten Menschen benutzt.

„Der ausgebildete Philister“ das heißt die neue Menschart als politisch gestaltet und mit ihm zugeschriebener Weltanschauung war im XIX Jahrhundert massenhafte Erscheinung. Die Philisterei war das Synonym der passiven, konservativen Stellung, die den aktuellen Sachverhalt akzeptierte. Diese bildete die spezifische Kultur. Sie war ausschließlich auf die öffentliche Meinung gestützt und förderte das originale Schaffen nicht, was zur Stagnation und Hemmung aller Kulturschaffenden Vorhaben führte. Das Effekt war Vernichtung der Individualität zum Besten der namenlosen Masse „der Herde“ und geistige Bemüßigkeit, die noch nie war. Die Allgemeinheit der Philisterei war das Zeichen der Zeiten. Indem Friedrich Nietzsche sie kritisierte, erschien er sich als unzeitiger Philosoph „der Unzeitgemässe, der zur Epoche der rapiden Entwicklung der lehre und des totalen Rationalismus nicht passte. Karl Löwith schrieb: durch die vollgebrachte Kritik der (Aus) bildung suchte Nietzsche den Rückweg zur urtümlichen (Aus) bildung, die den wirklichen Bedürfnissen entsprechen würde, das heißt solcher, die den Menschen als Ganzes seiner wirklichen Menschlichkeit formt und bildet.

SYLWIA ZAWADZKA

ELEMENTY RACJONALIZMU W EMPIRYZMIE JOHNA LOCKE’A

1. WSTĘP

John Locke nazywany jest ojcem nowożytnego empiryzmu. Badając metodami empirycznymi ludzki umysł, dał odpowiedź na pytanie o źródła i granice ludzkiego poznania. Swoimi poglądami wywarł on ogromny wpływ na dalsze losy filozofii, w tym szczególnie na racjonalistyczną filozofię wieku Oświecenia. Fakt ten stał się źródłem pytania, czy w empiryzmie Johna Locke’a istnieją elementy racjonalistyczne? Powyższe pytanie jest problemem niniejszego artykułu. Problem ten jest obecny w literaturze dotyczącej Johna Locke’a, nie odnaleziono jednak całościowego ujęcia tego problemu w jednym opracowaniu, stąd też niniejsza próba jego opracowa-

nia. Artykuł jest jedynie wstępem do dalszych badań nad tym problemem. Obszar poszukiwań elementów racjonalizmu w empiryzmie Johna Locke'a ograniczono w niniejszym artykule do dzieła pt. *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*. Powyżej sformułowany problem przedstawi się w trzech punktach, w każdym z nich opisując jeden element racjonalistyczny w empiryzmie J. Locke'a.

Punkt pierwszy zatytułowany *Materiał poznania i mechanizm poznawczy*, ukazuje pierwszy element racjonalizmu, za który uważa się koncepcję mechanizmu poznawczego. Wprowadzenie tego punktu uzasadnia fakt, iż Locke, uznając za źródło poznania ludzkiego jedynie doświadczenie, przyjmował, iż ludzki mechanizm poznawczy jest obecny w umyśle przed doświadczeniem. Mechanizm poznawczy jest wspólny wszystkim ludziom, co wskazuje, według Locke'a, na jego wrodzony charakter. Koncepcja mechanizmu poznawczego jako wrodzonego zbliża filozofię Locke'a do stanowiska racjonalizmu genetycznego¹.

Drugi punkt niniejszego artykułu, poświęcony jest wyróżnionym przez Locke'a rodzajom poznania, zatytułowany został: *Poznanie doświadczałne i poznanie rozumowe*. Locke nie ogranicza poznania jedynie do doświadczenia. Uznaje on również poznanie rozumowe, które wprawdzie nie zaopatruje umysłu w nowe idee proste, to jest ono właściwą przyczyną ludzkiej wiedzy, która polega na znajomości relacji między ideami. Poznanie rozumowe przybiera u Locke'a dwie formy, jest to poznanie bądź intuicyjne, gdzie umysł działa spontanicznie, odkrywając relacje między posiadanymi ideami, bądź jest to poznanie demonstratywne, które jest oparte na rozumowaniu. Przyjęcie poznania rozumowego obok poznania doświadczałnego jest drugim elementem racjonalistycznym w empiryzmie Locke'a.

Trzeci, ostatni punkt, zatytułowany *Wiedza empiryczna i wiedza naukowa*, jest odpowiedzią na pytanie, czym jest, według Locke'a, wiedza naukowa. Locke używał pojęcia wiedza na określenie rezultatów poznania zmysłowego, chociaż twierdził, że wiedza tak pojmowana nie jest wiedzą naukową. Locke uznawał, iż na miano wiedzy naukowej zasługuje jedynie wiedza o prawdach ogólnych, pochodząca z poznania intuicyjnego i demonstra-

¹ M. Gordon, *Poznanie prawomocne a wiedza o świecie*, Warszawa 1996, 37.

tywnego, spełniająca kryteria naukowości: konieczności, pewności i oczywistości. Odrzucenie przez Locke'a wiedzy o faktach jednostkowych, pochodzących z doświadczenia zmysłowego, jako wiedzy nie spełniającej kryteriów naukowości i uznanie jako naukowej wiedzy o prawdach ogólnych są właściwe dla stanowiska racjonalistycznego.

2. MATERIAŁ POZNANIA I MECHANIZM POZNAWCZY

Locke zakładał, że umysł ludzki jest na początku swojego istnienia „kartą nie zapisaną żadnymi znakami, że nie ma on idei”². Wszystkie idee umysłu są pośrednio, bądź bezpośrednio wynikiem doświadczenia. Locke pisze: „Na początku zmysły wprowadzają do umysłu idee szczegółowe, napelniając pustą dotąd izbę”. Zaraz po tych słowach czytamy: „tym sposobem umysł zostaje zaopatrzony w idee, wyrazy mowy, w materiał na którym może ćwiczyć swą zdolność rozumowania”³. Zauważa się tu rozróżnienie, jakie czyni Locke, między materiałem poznawczym, a mechanizmem obróbki tego materiału. Mechanizm obróbki materiału poznawczego, pochodzącego z doświadczenia, nie jest traktowany jako nabyty, ale jest traktowany jako obecny w człowieku już w chwili urodzenia. Człowiek potrzebuje materiału doświadczalnego po to, by ten spowodował, by wrodzony umysłowi mechanizm poznawczy zaczął działać. Poniżej opisze się, jak Locke rozumiał materiał poznania, a jak mechanizm poznawczy, ukazując, że materiał poznania tłumaczył w sposób empirystyczny, natomiast mechanizm poznawczy w sposób racjonalistyczny.

2.1. IDEE PROSTE JAKO MATERIAŁ POZNANIA

Według Johna Locke'a, pierwotnym materiałem poznawczym są zawsze idee, pochodzące z doświadczenia zmysłowego bądź refleksyjnego. Locke na pierwszych stronach *Rozważań dotyczących rozumu ludzkiego* wyjaśnia, co rozumie przez termin „idea”, pisze on: „Uważam, że termin ten najlepiej przedstawia wszelką rzecz, która jest przedmiotem myśli, używałem go więc, by oznaczyć wszystko to, co rozumiemy przez obraz fantazji, pojęcie, gatunek i wszystko

² J. Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*, t. 1, tłum. z ang. J. Gawecki, Kraków 1955, 119.

³ Tamże, 41.

to, czym umysł może się zajmować, gdy myśli”⁴. Słowo „idea” w filozofii Locke’a ma bardzo szerokie znaczenie⁵. Najogólniej oznacza ono materiał poznania, który pochodzi bezpośrednio lub pośrednio z doświadczenia. Zaznaczyć należy, iż idee tak, jak rozumie je Locke, nie odzwierciedlają rzeczywistości, nie posiadają one więc wartości poznawczej⁶. Według Locke’a człowiek nie poznaje rzeczy samych w sobie, tak jak istnieją one poza podmiotem poznającym, ale poznaje jedynie idee rzeczy. Nie znaczy to jednak, że idee istnieją realnie poza umysłem podmiotu poznającego. Idee nie istnieją w sensie substancjalnym, „są one czymś – jak tłumaczy Z. Ogonowski – co pośredniczy w procesie poznania między poznającym podmiotem a poznawanym przedmiotem będącym źródłem idei”⁷. Powyższe rozumienie słowa „idea” jest źródłem nazwy kierunku epistemologicznego określanego jako idealizm⁸.

Idee pochodzące bezpośrednio z doświadczenia zmysłowego oraz refleksyjnego są ideami prostymi, jasnymi i niepodzielnymi. Jako takie nie tworzą żadnego porządku, nie ma między nimi żadnej hierarchii, żadnego ładu. Są układane w umyśle tak, jak dostarcza je doświadczenie. Umysł chwytą idee proste zupełnie biernie, niezależnie od woli, co znaczy, że umysł nie może ich nie przyjąć i nie może niczego w nich zmienić. One to stanowią cały możliwy materiał ludzkiego poznania, to znaczy, są one pierwotnym materiałem, na którym umysł dokonuje różnych operacji, tworząc idee złożone. Idee złożone stają się również materiałem poznania pochodzącym po części z działania umysłu, po części z doświadczenia.

Locke w *Rozważaniach dotyczących rozumu ludzkiego* dokonuje dokładnego podziału idei prostych. Rozróżnia cztery rodzaje idei prostych, kierując się w klasyfikacji sposobem, w jaki umysł je zdobywa, a są nimi: idee proste jednego zmysłu, idee proste wielu zmysłów, idee proste refleksyjne oraz idee proste refleksyjno-zmysłowe. Idee te składają się na pierwotny materiał poznawczy. Pierwsze, czyli idee proste jednego zmysłu, są to idee jakości wtór-

⁴ Tamże, 30.

⁵ Zob. Z. Ogonowski, *Locke*, Warszawa 1972, 233.

⁶ Zob. B. Suchodolski, *Rozwój nowożytnej filozofii człowieka*, Warszawa 1967, 390.

⁷ Z. Ogonowski, dz. cyt., 236.

⁸ Zob. T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1990, 72.

nych⁹. Idee tych jakości, umysł otrzymuje od jednego zmysłu, szczególnie przystosowanego do odbioru danego wrażenia zmysłowego. Takimi ideami są np. barwa odbierana przez zmysł wzroku, dźwięk odbierany przez zmysł słuchu i tak dalej. Jeżeli dany zmysł jest uszkodzony, to idea tego zmysłu nie może znaleźć się w umyśle. Innymi słowy, taka idea nigdy nie zostanie poznana, gdyż nie ma dla niej drogi zastępczej, a jedyną drogą, którą może się do niego dostać, to ów zmysł wyspecjalizowany w jej postrzeganiu. Idei prostych jednego zmysłu jest bardzo wiele, tak że niemożliwym byłoby ich wszystkich wymienić, również i z tego względu, że nie wszystkie one posiadają swoje nazwy¹⁰. Drugi rodzaj idei prostych to idee rozmaitych zmysłów, a więc idee jakości pierwotnych. Tu Locke wymienia takie idee jak: idea przestrzeni, rozciągłości, kształtu, spoczynku i ruchu. Podmiot poznający zdobywa je za pośrednictwem więcej niż jednego zmysłu, np. przez wzrok i dotyk¹¹. Trzeci rodzaj idei prostych to idee refleksyjne. Locke wymienia tu dwie główne idee: postrzeżenia i chcenia. Umysł zdobywa te idee dopiero wtedy, gdy posiada jakieś idee zmysłowe. Dopiero gdy umysł posiada idee zmysłowe, może poprzez obserwacje swoich czynności nad tymi ideami zdobywać idee refleksyjne wyżej wymienione. Pierwszą ideą, którą człowiek zdobywa drogą refleksji, jest idea postrzegania. Idea postrzegania jest najprostszą, zdaniem Locke'a, ideą refleksyjną. Człowiek tworzy ją przez doświadczenie wewnętrzne czynności zwanej postrzeganiem lub percepcją. Drugą co do ważności ideą refleksyjną jest dla Locke'a idea woli. Umysł poznaje tę ideę, gdy podmiot poznający zaczyna czegoś chcieć. Locke pisze: „(...) chcenie albo akt woli jest aktem umysłu, który kieruje swą myśl ku wykonaniu pewnego działania i przez to realizuje swą moc wykonania owego działania”¹². Tylko wtedy, gdy ów akt umysłu nazywany chceniem zachodzi, człowiek może poprzez poznanie refleksyjne tego aktu zdobyć idee woli. Dwie te idee, po-

⁹ Idee bowiem, jako wrażeniowe obrazy rzeczy, pochodzą według Locke'a, zarówno od obiektywnych cech rzeczy nazywanych jakościami pierwotnymi, jak i subiektywnych cech, czyli od jakości wtórnych. Jakości pierwotne stale przysługują danej rzeczy. Są one postrzegane więcej niż jednym zmysłem. Jakości wtórne podlegają percepcji tylko jednego zmysłu.

¹⁰ J. Locke, dz. cyt, t. 1, 145.

¹¹ Tamże, 154.

¹² Tamże, 339.

strzegania i woli, są dla Locke'a ideami pierwszymi i najważniejszymi. Wszystkie inne idee refleksyjne pochodzą od tych dwóch. Te dwie idee posiada każdy człowiek, niezależnie od tego jak wysoce rozwinięta jest u niego refleksja. Jeżeli bowiem każda inna idea refleksyjna pochodzi od którejś z tych dwóch, to niemożliwym byłoby nie posiadać idei, od których one pochodzą. Nie ma więc człowieka, któryby nie wiedział, czym jest postrzeżenie oraz wola, choćby wiedza ta była w najprymitywniejszym stadium. Ostatnim rodzajem idei prostych, wymienionym przez Locke'a, są idee zdobywane zarówno przez zmysły, jak i refleksję, są to np. idea przykrości i przyjemności, zadowolenia i niezadowolenia, ale także idea istnienia i jedności oraz idea następstwa¹³. Locke wyróżnia ponadto idee proste powstające z braku jakiejś własności w przedmiocie. Przykładem takiej idei może być np. cień, który jest brakiem światła. Idea ta, choć wywołana przez nieobecność własności, traktowana jest przez umysł jako realna, istniejąca tak, jak inne idee¹⁴. Wymienione powyżej idee proste zamykają w sobie wszelki materiał doświadczenia, co oznacza, że umysł nie może i nie posiada niczego, co by nie pochodziło od tych idei. Nie oznacza to jednak, że ludzkie poznanie ogranicza się do informacji o ideach prostych. Dzięki pracy umysłu człowiek zdobywa dalsze idee, nazywane przez Locke'a ideami złożonymi.

2.2. MECHANIZM TWORZENIA IDEI ZŁOŻONYCH

Umysł, który posiada idee proste pochodzące z doświadczenia zmysłowego, może dokonywać na nich różnych operacji, tworząc tym samym idee złożone. „Gdy umysł zostanie zaopatrzony w idee proste – pisze Locke – to ma możliwość powtarzać, porównywać i łączyć je na nieskończenie niemal rozmaite sposoby, tworząc tak do woli nowe, złożone idee”¹⁵. Przy czym umysł, tworząc idee złożone, nie wykracza poza treści zawarte w ideach prostych. W czasie tworzenia idei złożonych ujawnia się zatem czynna rola umysłu, polegająca na aktywnej manipulacji ideami prostymi¹⁶. Zaznaczyć należy, że według Locke'a, czynna rola umysłu nie polega na stwarza-

¹³ Tamże, 154-155.

¹⁴ Tamże, 161-164.

¹⁵ Tamże, 142.

¹⁶ Por. Z. Kuderowicz, *Filozofia nowożytnej Europy*, Warszawa 1989, 316.

niu idei nowych, to znaczy umysł ludzki nie może tworzyć takiej idei złożonej, jakiej poszczególne elementy nie były ideami prostymi, zdobytymi przez doświadczenie zmysłowe lub refleksyjne. Dokonywanie różnych czynności na ideach prostych jest możliwe dzięki specjalnej budowie umysłu ludzkiego. Umysł ludzki od chwili narodzin jest zaopatrzony, według Locke'a, w mechanizmy umożliwiające dokonywanie różnego rodzaju operacji na ideach prostych. Umysł ma „przyrodzoną zdolność – pisze Locke – by dostrzegać logiczny związek, albo jego brak między ideami i układać je poprawnie”¹⁷. Mechanizm obróbki wrażeń zmysłowych jest więc wpisany w umysł ludzki i dzięki zdobytym ideom prostym uaktywnia się tak, że sam stać się może przedmiotem doświadczenia wewnętrznego. Wtedy to umysł zdobywa idee proste własnych zdolności poznawczych, które to idee, poprzez te zdolności, stają się same materiałem poznawczym i mogą być używane do tworzenia nowych idei złożonych. Prawdą jest więc, że według Locke'a wszystkie idee i pojęcia znajdujące się w umyśle ludzkim powstają tylko i wyłącznie na drodze doświadczenia zewnętrznego czy też wewnętrznego. Locke przyjmuje natomiast wrodzoność samych dyspozycji do określonego typu poznania. Podobnie, jak zmysł wzroku posiada wrodzoną zdolność odbierania barw, zmysł słuchu odbierania dźwięków, tak samo umysł ludzki posiada wrodzoną zdolność dokonywania określonych operacji na ideach. Dyspozycje te są wspólne wszystkim ludziom. Innymi słowy nie są one nabyte na drodze doświadczenia zmysłowego bądź refleksyjnego, lecz z natury umysłowi właściwe¹⁸.

Locke wyróżnia trzy rodzaje czynności nad ideami prostymi, które nazywa się tu mechanizmem obróbki materiału doświadczalnego. Pierwszą wyróżnioną przez niego wrodzoną zdolnością umysłu jest zdolność łączenia idei prostych w jedną złożoną. Dzięki tej zdolności powstają wszystkie idee złożone. Drugą zdolnością jest zestawianie obok siebie dwóch idei prostych lub złożonych tak, aby były one jednocześnie widoczne, w ten sposób dochodzi się do złożonej idei stosunków. Trzecią zdolnością jest zdolność oddzielania lub odrywania jednych idei od innych idei. Locke nazywa tę czynność abstrahowaniem. Na tej drodze tworzą się idee ogólne, któ-

¹⁷ J. Locke, dz. cyt., t. 2, 417.

¹⁸ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 2, Warszawa 1970, 100.

rym odpowiadają nazwy ogólne¹⁹. Dzięki zdolności abstrahowania „idee, jakie dają rzeczy poszczególne – pisze Locke – stają się powszechnymi przedstawicielami wszystkich rzeczy tego samego rodzaju, a ich nazwy stają się nazwami ogólnymi, które dają się stosować do wszelkich rzeczy, jakie odpowiadają tym ideom oderwanym”²⁰. Gdyby nie ta zdolność, każda rzecz musiałaby posiadać osobną nazwę, tak że ilość nazw rzeczy byłaby niezliczona. Abstrahowanie, tak jak określa je Locke w *Rozważaniach dotyczących rozumu ludzkiego*, polega na rozważaniu idei, „tak jak się zjawiają w świadomości, w oderwaniu od wszelkich innych bytów i od okoliczności rzeczywistego istnienia, takich jak czas, miejsce, czy też jakieś inne idee im towarzyszące”²¹.

Wymienione powyżej trzy zdolności umysłu ludzkiego, jak już było powiedziane są wrodzonymi zdolnościami poznawania. Bez tych zdolności człowiek nie mógłby zdobywać wiedzy²². Locke pisze: „Ci, którzy nie potrafią odróżniać porównywać abstrahować, będą jedynie zaledwie zdolni pojmować mowę i posługiwać się nią”²³. Ludzka wiedza bowiem nie polega na znajomości idei prostych, ale na znajomości idei złożonych. Te przyrodzone zdolności poprzez ćwiczenia mogą się doskonalić. „Natura daje nam dopiero zaczątek tej rozumności, abyśmy stali się, jeśli chcemy, istotami rozumnymi”²⁴. Zarówno dla Locke’a, jak i wszystkich nowożytnych racjonalistów jedno było pewne: wszyscy ludzie są tacy sami pod tym względem, że posiadają rozum²⁵. „Rozum – pisze Locke – wywyższa człowieka ponad pozostałe istoty czujące i daje mu nad nimi przewagę i panowanie”²⁶. W drugim tomie dzieła *Rozważań dotyczących rozumu ludzkiego* ponadto czytamy: „Rozum jest naturalnym objawieniem, przez które odwieczny ojciec światła i źródło

¹⁹ J. Locke, dz. cyt., t. 1, 209.

²⁰ Tamże, 202.

²¹ Tamże.

²² Tamże, 205.

²³ Tamże, 204.

²⁴ Tamże, t. 2, 512.

²⁵ Locke, pisząc o rozumie ludzkim, nie zawsze odróżnia go w sposób wyraźny od umysłu. Wydaje się jednak, że pojęcie „umysłu” częściej używane jest w znaczeniu „zbiornika” dla idei, które człowiek zdobywa bezpośrednio lub pośrednio z doświadczenia, pojęcie „rozumu” zaś używane jest w znaczeniu narzędzia służącego do obróbki tych idei.

²⁶ Tamże, t. 1, 23.

wszelkiego poznania przekazuje ludzkiemu rodzajowi tę część prawdy, jaką położył w zasięgu naturalnych ludzkich zdolności poznawczych”²⁷. Różnice między ludźmi biorą się stąd, że jedni dzięki swojej pracy potrafią korzystać z otrzymanego od Boga daru i robią to lepiej niż inni. Pomimo wnikliwej krytyki natywizmu, jaką John Locke przeprowadził na kartach *Rozważań dotyczących rozumu ludzkiego*, nie udało mu się odejść dużo dalej od natywistycznych poglądów Kartezjusza²⁸. Za Kartezjuszem przyznał, iż mechanizm poznawczy umysłu jest wrodzony i bez względu na treści, jakimi zapisze go doświadczenie, ten działa tak samo u wszystkich ludzi bez względu na czas i miejsce ich życia. Jak zauważył B. Russell, John Locke nie zdołał zakwestionować tego, iż umysł ma pewne wrodzone dyspozycje, i nawet nie próbował tego czynić²⁹. Podobieństwo między koncepcją mechanizmu poznawczego, tak jak rozumiał go John Locke i tak jak Kartezjusz, w szczególności widoczne jest, gdy uwagę zwróci się na deklaracje składane przez Kartezjusza w polemice z Regiusem. Kartezjusz pisze: „Nigdy bowiem nie pisałem, ani nie sądziłem, że umysł potrzebuje idei wrodzonych, które byłyby czymś różnym od jego zdolności myślenia”³⁰. Fakt, iż John Locke uznał koncepcję mechanizmu poznawczego jako wrodzonego umysłu ludzkiemu, uważa się tu za element racjonalizmu w jego empiryzmie.

3. POZNANIE DOŚWIADCZALNE I POZNANIE ROZUMOWE

John Locke w *Rozważaniach dotyczących rozumu ludzkiego* wyróżnił dwa rodzaje poznania. Pierwszym z nich było doświadczenie. Doświadczenie jednak pojmował inaczej niż jego poprzednicy. Jako pierwszy rozszerzył on zakres pojęcia doświadczenia na to, które daje informacje o świecie zewnętrznym, ale również takie, jakie informuje o stanach psychicznych podmiotu poznającego. Doświadczenie tak rozumiane jest procesem zupełnie biernym, dostarczającym jedynie materiału do poznania właściwego. Poznanie właściwe odbywa się bowiem w umyśle podmiotu poznającego i jest pozna-

²⁷ Tamże, t. 2, 459.

²⁸ Zob. Z. Ogonowski, dz. cyt., 228.

²⁹ B. Russell, *Mądrość zachodu*, tłum. z ang. W. Jagórzynski, M. Wichrowski, Warszawa 1995, 215.

³⁰ Descartes, *Listy do Regiusa, Uwagi o pewnym piśmie*, tłum. z łac. J. Kopania, Warszawa 1996, 85.

niem rozumowym. Umysł, który posiada materiał poznawczy będący wynikiem doświadczenia, dokonuje na nim różnych operacji, opisanych w rozdziale poprzednim. Operacje te sprowadzają się bądź do spontanicznego zauważenia związku między ideami pochodzącymi z doświadczenia, wtedy dochodzi do poznania intuicyjnego, bądź sprowadzają się do poznania demonstratywnego, które nie dokonuje się spontanicznie. Zarówno poznanie intuicyjne, jak i poznanie demonstratywne są poznaniami rozumowym, gdyż dokonują się w umyśle podmiotu poznającego, gdzie przedmiotem poznania jest materiał pochodzący z doświadczenia. Uznanie obok doświadczenia poznania rozumowego jest typowe dla racjonalizmu wersji umiarkowanej.

3.1. DOŚWIADCZENIE I DWA JEGO ŹRÓDŁA

John Locke w *Rozważaniach dotyczących rozumu ludzkiego* terminu „doświadczenie” używa w znaczeniu potocznym i oznacza nim bezpośredni, spontaniczny, kontakt podmiotu poznającego z jakimś przedmiotem, zmysłowym lub niezmysłowym, wynikiem którego jest znajomość tego przedmiotu. Tak rozumiane doświadczenie w filozofii Locke’a jest źródłem bądź idei będących wrażeniowym odbiciem świata zewnętrznego wobec podmiotu poznającego, doświadczenie takie określa jako doświadczenie zmysłowe, bądź jest źródłem idei będących odbiciem przeżyć psychicznych podmiotu poznającego, doświadczenie takie określa jako doświadczenie refleksyjne. Umysł zatem zaopatrywany jest w materiał poznania za sprawą doświadczenia, mającego dwa źródła, zewnętrzne i wewnętrzne. Locke, wyróżniając dwa źródła doświadczenia, pierwsze z nich zewnętrzne, czyli doświadczenie zmysłowe, określa jako pierwotne, drugie wewnętrzne, czyli doświadczenie refleksyjne, określa jako wtórne. Rozróżnienie tych dwóch rodzajów doświadczenia miało bardzo doniosłe znaczenie w empiryzmie Locke’a³¹.

Doświadczenie zmysłowe, jak już było wspomniane, zaopatruje umysł we wrażenia o świecie zewnętrznym wobec podmiotu poznającego. Doświadczenie to polega na odebraniu przez zmysły, bądź to zmysł wzroku, bądź słuchu, bądź każdy inny zmysł, wyraźnych wrażeń pochodzących od przedmiotów, z którymi ów zmysł

³¹ W. Tatarkiewicz, dz. cyt., 101.

się zetknął. Locke pisze: „W tej dziedzinie umysł zachowuje się tylko biernie: czy chce czy nie chce, otrzymuje te początki, te – żeby się tak wyrazić – materiały poznania; i sprzeciwić się temu nie jest w jego mocy, ponieważ liczne przedmioty zmysłowe narzucają nam swe swoiste idee, niezależnie od naszej woli”³². W jaki jednak sposób ciała mogą wytwarzać u ludzi swoje idee? Locke tłumaczy możliwość przeniknięcia zewnętrznych przedmiotów do wnętrza zmysłów, a potem ze zmysłów do samego umysłu czysto mechanicznie. Locke uważa, że działania ciał nie można inaczej rozumieć jak tylko w ten sposób, iż ciała działają przez mechaniczne impulsy, czy też mówiąc inaczej, przez uderzenia. Locke twierdzi, że uderzenia te, są dokonywane poprzez pośrednictwo niedostrzegalnych ciałek wysyłanych od rzeczy postrzeganych do organów postrzegających. Ciałka te są mniejsze od najmniejszych znanych nam cząstek, a więc od cząstek wody i powietrza. Cząstki te pośrednicząc między ciałami i zmysłami, poruszają się w rozmaity sposób i każda w różnym stopniu. Każda z nich posiada, według Locke’a, swój własny kształt i różną wielkość. Przekazniki te tak samo działają w przypadku ciał złożonych i nie złożonych, przekazując do umysłu ich idee jako idee proste i jednolite. Znaczy to, że jeżeli człowiek doznaje jednocześnie barwę i twardość jednego ciała, to idea tego ciała będzie tak samo w umyśle prosta, jak w przypadku ciała oddziałującego tylko na jeden zmysł, na przykład tylko na wzrok.

Doświadczenie refleksyjne jest źródłem idei, których człowiek nie jest w stanie poznać na podstawie rzeczy zewnętrznych. Tymi ideami są np.: idea wątpienia, idea postrzegania, idea chcenia. Obecność tych idei w umyśle jest tłumaczona przez Locke’a drugim rodzajem doświadczenia, które nazywa refleksją. Idee pochodzące z refleksji nie są dla Locke’a mniej wyraźne od idei pochodzących z doświadczenia zmysłowego, dlatego pisze on, iż owo doświadczenie wewnętrzne mogłoby być z powodzeniem określane jako zmysł wewnętrzny. Jednak sam nie określa jeszcze refleksji mianem zmysłu, gdyż jak pisze, „nie ma do czynienia z rzeczami zewnętrznymi”, a jedynie umożliwia to, że „umysł dostrzega swe czynności i ich charakter”³³. Dziś takie rozumienie refleksji nazy-

³² J. Locke, dz. cyt., t. 1, 140.

³³ Tamże, 121.

wane jest introspekcją, czyli zdolnością do obserwacji swoich własnych doznań i przeżyć.

Oba źródła poznania ludzkiego, zmysłowe i refleksyjne, były dla Locke'a równie ważne w zdobywaniu materiału poznania. Przy czym doświadczenie zmysłowe, jak już było wspomniane, jest pierwotne wobec doświadczenia refleksyjnego. Jest pierwotne w tym znaczeniu, iż aby zdobyć idee refleksyjne, najpierw należy zdobyć idee zmysłowe. Inaczej mówiąc, człowiek nie mógłby zdobywać idei refleksyjnych, takich jak postrzeżenie, gdyby wprawdzie nie otrzymał idei pochodzących z doświadczenia zmysłowego. Percepcja zmysłowa jest u Locke'a ściśle powiązana z percepcją umysłu, która powoduje „zauważenie” treści poznania. Gdyby do owego „zauważenia” nie dochodziło, umysł nie mógłby dochodzić drogą refleksji do idei prostych refleksyjnych. Idee przechowują się w naszym umyśle nie w zmysłach. Zmysły są jakby drzwiami, przez które mogą się przedostać wrażenia rzeczy zewnętrznych wobec umysłu. Idee, które człowiek zdobywa poprzez zmysły, są niejako potem „ogłądane” przez umysł³⁴. Doświadczenie wewnętrzne, czyli refleksja, jest w tym znaczeniu niezbędnym uzupełnieniem doświadczenia zewnętrznego³⁵. Jak zauważył Z. Kuderowicz, relacja pomiędzy doświadczeniem zewnętrznym i wewnętrznym nie jest w pismach Locke'a wyjaśniona w sposób dostateczny. Z tego też powodu istnieją różne interpretacje jego myśli, od sensualistycznych po interpretacje przyznające prymat doświadczeniu wewnętrznemu³⁶. Według S. Kamińskiego to właśnie dzięki koncepcji doświadczenia wewnętrznego Locke'a zaczęła rozwijać się introspekcyjna psychologia asocjacyjna³⁷. Nie znaczy to jednak, że refleksja, według Johna Locke'a, za każdym razem daje umysłowi idee, które nie mogłyby być uchwycone przez poznanie zmysłowe. Istnieją takie idee, jakie pochodzą z doświadczenia zewnętrznego, jak i wewnętrznego, o czym była już mowa.

Błędnie twierdzi się, iż doświadczenie, tak jak rozumiał je Locke, jest jedynym źródłem ludzkiej wiedzy. Doświadczenie jest źródłem materiału poznania, który nie jest tożsamy z wiedzą ani

³⁴ Tamże, 137.

³⁵ Por. Z. Ogonowski, dz. cyt., 235.

³⁶ Z. Kuderowicz, dz. cyt., 315.

³⁷ S. Kamiński, *Nauka i metoda, pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin 1992, 81.

w znaczeniu potocznym, ani naukowym. Prawdą jest natomiast, że, według Locke'a, nie ma wiedzy bez doświadczenia³⁸. Wiedza jednak nie ogranicza się do rezultatów poznania doświadczalnego. Umysł przez doświadczenie zmysłowe i refleksyjne nie może poznać relacji między ideami. Te umysł poznaje jedynie na drodze poznania, które sprowadza się do poznania intuicyjnego i demonstratywnego.

3.2. POZNANIE INTUICYJNE I DEMONSTRATYWNE

Locke wyróżnia dwa rodzaje poznania umysłowego, są nimi: poznanie intuicyjne i poznanie demonstratywne. Przez poznanie intuicyjne oraz demonstratywne człowiek poznaje relacje między ideami prostymi pochodzącymi z doświadczenia zmysłowego i refleksyjnego, oraz między ideami złożonymi utworzonymi przez umysł z idei prostych.

Poznanie intuicyjne jest samoistnym narzuceniem się umysłowi zajętemu porównywaniem dwu idei, ich zgodności lub niezgodności, „tu bowiem umysł – pisze Locke – nie zadaje sobie wcale trudu dowodzenia i badania, lecz postrzega prawdę, tak jak oko postrzega światło, przez to samo, że zwraca się ku niemu”³⁹. Na tej zasadzie, człowiek intuicyjnie, bez dowodzenia, rozróżnia np. kolory. Kiedy postrzegamy kolor biały, wiemy bez rozumowania, że nie jest on czarny, kiedy natomiast postrzegamy trójkąt wiemy, że nie jest on kwadratem. Podobnie, tak samo intuicyjnie człowiek wie, że 2 jest mniejsze od 3, a 3 większe od 2. Są to prawdy, które umysł postrzega od razu, dzięki intuicji. Ten rodzaj poznania Locke uważa za najbardziej jasny i najbardziej oczywisty ze wszystkich.

Poznanie demonstratywne jest dostrzeżeniem zgodności lub niezgodności dwu idei, ale nie bezpośrednio tylko za pośrednictwem innych idei (jednej lub więcej). Poznanie to jest więc wynikiem przeprowadzonego rozumowania na danym materiale empirycznym. W przypadku poznania intuicyjnego umysł potrafił dostrzec od razu, bez rozumowania zgodność lub niezgodność dwu idei, gdyż zestawienie ich jasno i wyraźnie wskazywało na ich stosunek. W przypadku poznania demonstratywnego, zgodność ta nie jest od

³⁸ Zob. *Filozofia i Nauka, zarys encyklopedyczny*, red. Z. Cackowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, 107.

³⁹ J. Locke, dz. cyt., t. 2, 202-203.

razu widoczna, gdy tylko zestawi się idee obok siebie. Poznanie demonstratywne nie jest więc tak samo oczywiste i jasne jak poznanie intuicyjne. Podczas poznania intuicyjnego nie występują żadne wątpliwości co do związku, jaki zachodzi między ideami. Wątpliwości te obecne są przy poznaniu demonstratywnym, stąd też potrzeba pośrednika w postaci innych idei, które pomogą umysłowi ową zgodność dostrzec. Poszukiwanie stosunku zgodności lub niezgodności dwu idei za pomocą innych idei Locke nazywa dowodem. Idee pośredniczące natomiast nazywają się elementami dowodu⁴⁰. Sam dowód Locke określa jako jasne i wyraźne ujrzenie zgodności między ideami, za pomocą idei pośredniczących. „Dowód pokazuje, czyli demonstruje umysłowi, że jest tak a tak i sprawia, że umysł to poznaje”⁴¹. Poznanie demonstratywne nie dokonuje się spontanicznie, ale wymaga wiele pilności i wytrwałości, by na jego podstawie osiągnąć pewną wiedzę. „Krok po kroku, stopień po stopniu musimy się posuwać, nim w ten sposób umysł osiągnie pewność”⁴². Pewność wiedzy osiągniętej na podstawie poznania demonstratywnego jest zagwarantowana przez to, że w każdym kroku, jaki umysł czyni w poznaniu dowodowym, jest poznanie intuicyjne. Każdy więc krok dowodu ma pewność i oczywistość intuicyjną. Aby dowód był poprawny, umysł musi zachować w pamięci pewność każdego etapu dowodu i żadnego z tych etapów nie opuścić. „Przy długich dedukcjach – pisze Locke – i przy wielu członach dowodu, pamięć nie zawsze łatwo i wiernie zachowuje wszystkie jego elementy”⁴³, dlatego poznanie demonstratywne może wprowadzać w błąd, jeśli nie było przeprowadzone poprawnie. Koncepcja poznania intuicyjnego i demonstratywnego Locke’a jest powtórzeniem Kartezjańskiej koncepcji intuicji i dedukcji. Podobnie bowiem Kartezjusz wyróżnił dwie drogi poznania rozumowego, które jako jedyne prowadzą do wiedzy pewnej, a były nimi intuicja jako „łatwe i wyraźne pojęcie umysłu czystego i uważnego, że o tym, co poznajemy, zgola już wątpić nie możemy”⁴⁴, oraz poznanie odbywające się za pomocą

⁴⁰ Tamże, 204.

⁴¹ Tamże, 205. „Zdolność szybkiego znajdowania takich idei pośredniczących (które mają wykrywać zgodność i niezgodność jakiś idei) i trafne ich stosowanie jest, jak sądzę, tym, co nazywamy bystrością umysłu”.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, 207.

⁴⁴ *Filozofia XVII wieku*, red. L. Kołakowski, Warszawa 1959, 100.

dedukcji, której poszczególne człony są poznaniem intuicyjnym⁴⁵. Poznanie intuicyjne zarówno dla Locke'a, jak i dla Kartezjusza było poznaniem, którego wynikiem jest zawsze wiedza pewna. Ponadto uważali oni, że wiedzę pewną zdobyć można jedynie na drodze poznania intuicyjnego. Poznanie dedukcyjne jest bowiem niczym innym jak wieloetapowym poznaniem intuicyjnym. Poznanie intuicyjne, jak i demonstratywne prowadzą, według Locke'a, do wiedzy pewnej, gdyż w obu rodzajach poznania dochodzi się do postrzeżenia zgodności lub niezgodności idei. Locke pisze: „Gdziekolwiek postrzegamy zgodność lub niezgodność jakichkolwiek naszych idei, tam mamy wiedzę pewną, a kiedykolwiek jesteśmy pewni, że idee te są zgodne z rzeczywistością rzeczy, mamy wiedzę pewną i realną”⁴⁶. Uznanie poznania rozumowego jako poznania prowadzącego do wiedzy pewnej i realnej uważa się tu za element racjonalizmu w empiryzmie Locke'a.

4. WIEDZA EMPIRYCZNA I WIEDZA NAUKOWA

Cała ludzka wiedza, zarówno prawdziwa, jak i fałszywa, według Johna Locke'a, jest wynikiem wglądu umysłu w idee, które zdobył przez doświadczenie zmysłowe lub refleksyjne i dostrzeżenia zgodności lub niezgodności tych idei ze sobą. Locke, wyróżniając opisane powyżej trzy rodzaje poznania: doświadczalne, intuicyjne i demonstratywne, wyróżnił na tej podstawie trzy rodzaje wiedzy: wiedzę empiryczną, wiedzę intuicyjną i wiedzę demonstratywną. Trzy te rodzaje wiedzy różnią się między sobą stopniem oczywistości, pewności i konieczności ich twierdzeń. Oczywistość, pewność i konieczność były traktowane przez Locke'a jako warunki naukowości. Dlatego można go uznać za kontynuatora tradycji Platońsko-Sokratejskiej, jak to czyni B. Russell⁴⁷. Wiedza, która nie spełnia tych warunków, nie jest wiedzą naukową. Warunki te, według Locke'a, spełnia tylko wiedza dotycząca prawd ogólnych. Tę wiedzę zdobyć można jedynie na drodze poznania umysłowego, a więc na drodze poznania intuicyjnego i demonstratywnego. Z tego też powodu tylko tę wiedzę John Locke nazywa wiedzą naukową. Wiedza empi-

⁴⁵ Na ten temat zob. E. Morawiec, *Przedmiot i metoda w filozofii Kartezjusza*, Warszawa 1970; I. Kopania, *Funkcje poznawcze Descartesa teorii idei*, Białystok 1988.

⁴⁶ J. Locke, dz. cyt., t. 2, 267.

⁴⁷ B. Russell, dz. cyt., 216.

ryczna, pochodząca z doświadczenia zmysłowego, według Locke'a, nie spełnia wymienionych wyżej warunków naukowości, nie można więc mówić o niej, iż jest wiedzą naukową. Władysław Tatarkiewicz z tego powodu empiryzm Johna Locke'a nazywa empiryzmem połowicznym⁴⁸.

Wiedza empiryczna dotyczy, według Locke'a, własności rzeczy zmysłowych. Jediną metodą poznania tych własności jest doświadczenie zmysłowe. Pewność, oczywistość i konieczność sądów opartych na metodzie doświadczalnej, ogranicza się jedynie do aktualnego doświadczenia własności rzeczy i nie wykracza poza nie. Doświadczenie zmysłowe informuje bowiem, iż własności rzeczy są zmienne, dlatego wiedza zdobyta przez to doświadczenie nie jest wiedzą pewną, ale jest wiedzą, którą Locke określa jako pogląd czy mniemanie i odmawia jej miana nauki. Fakt ten jest wyraźnym odsunięciem się od empiryzmu. Locke bowiem zaprzeczył, iż na drodze poznania doświadczalnego człowiek zdobywa wiedzę pewną. Według Locke'a istnieją tylko dwa stopnie pewności wiedzy: intuicyjna, którą osiąga się na drodze poznania intuicyjnego, i demonstratywna zdobywana na drodze poznania demonstratywnego. O wiedzy empirycznej Locke pisze natomiast, „że jest to inna percepcja umysłu, która dotyczy poszczególnych bytów skończonych poza nami, wychodzi ona poza gołe prawdopodobieństwo, ale nie osiąga w zupełności żadnego ze wskazanych wyżej stopni pewności, niemniej bywa również nazywana wiedzą”⁴⁹. Dalej Locke pisze: „Ponieważ poznanie zmysłowe nie sięga dalej niż istnienie rzeczy, które są aktualnie dane naszym zmysłem, więc jest ono bardziej jeszcze ograniczone niż każdy z poprzednio wymienionych gatunków poznania”⁵⁰. Reasumując, pewność wiedzy empirycznej jest ograniczona do aktualnych informacji o własnościach rzeczy i poza ten zakres nie wykracza. Nie można bowiem w sposób całkowicie pewny stwierdzić na podstawie doświadczenia zmysłowego, iż np. ogień zawsze po zetknięciu z ołowiem wprowadzać go będzie w stan ciekły. Według Locke'a jest bardzo prawdopodobne, że tak się stanie i chociaż prawdopodobieństwo to jest bardzo bliskie pewności, jednak jej

⁴⁸ W. Tatarkiewicz, dz. cyt., 101.

⁴⁹ J. Locke, dz. cyt., t. 2, 212.

⁵⁰ Tamże, 216.

nie osiąga⁵¹. Wiedza empiryczna ponadto, według Locke'a, nie może być traktowana jako konieczna, gdyż nie daje się uogólnić. Najcenniejszymi prawdami w nauce są te, które można uogólniać, bo tylko takie posuwają wiedzę do przodu. Dają one możliwość przewidywania, gdyż można z nich dedukować. Przewidywanie na gruncie wiedzy empirycznej jest niemożliwe, gdyż wiedza taka jest tylko nagromadzeniem pojedynczych faktów. Wiedzą prawdziwie naukową dla Locke'a jest wiedza ogólna, abstrakcyjna, matematyczna, gdyż w niej dochodzi się do sądów zarówno prawdziwych, jak i powszechnych. Zaznaczyć należy, iż wiedza empiryczna, o ile nie jest wiedzą pewną, jest za to, według Johna Locke'a, wiedzą najbardziej dla człowieka pożyteczną⁵².

Locke twierdził, iż naukową wiedzą jest tylko ta, która dotyczy prawd ogólnych. Wiedzę o prawdach ogólnych umysł ludzki zdobywa jedynie na drodze poznania rozumowego, nie zdobywa jej natomiast na drodze poznania doświadczalnego. Poznanie doświadczone dostarcza jedynie materiału, który wykorzystywany jest do poznania rozumowego. Wiedza, która dotyczy prawd ogólnych, uzyskana przez poznanie rozumowe, spełnia, według Locke'a, wszystkie trzy warunki naukowości: pewność, oczywistość i konieczność. Wiedza naukowa, rozumiana jako wiedza o prawdach ogólnych, sprowadza się, według Locke'a, głównie do wiedzy matematycznej, do której stosuje się metody dowodzenia, choć nie ogranicza się ona jedynie do nauk matematycznych. Dowodzenie jest metodą polegającą na odszukiwaniu zależności między ideami oderwanymi, które są esencjami zarówno nominalnymi, jak i realnymi, dlatego pewność oparta na dowodzeniu może być obecna również w innych dziedzinach wiedzy, mianowicie wszędzie tam, gdzie ma się do czynienia z odkrywaniem prawd ogólnych. Wiedza naukowa dotyczy również prawd moralnych, które są prawdami ogólnymi. Na drodze dowodzenia umysł odkrywa bowiem prawdy moralne, które są pewne, oczywiste i konieczne zawsze, a nie tylko w momencie przeprowadzania dowodu. Pogląd Locke'a na kwestię wiedzy naukowej przypomina matematyczną koncepcję wiedzy naukowej Kartezjusza, gdzie jedyną metodą poznania świata empirycznego jest metoda matematyczna. Jedynie wiedza będąca wynikiem po-

⁵¹ Tamże, 401.

⁵² Tamże, 378, 379.

znania dedukcyjnego zarówno u Kartezjusza, jak i u Locke'a jest wiedzą naukową, natomiast wiedza będąca wynikiem doświadczenia zmysłowego wiedzą naukową nie jest, gdyż nie posiada należytej wiarygodności. Jak twierdzi S. Kamiński, John Locke pomimo, że uznał, iż nauka posiada genezę doświadczalną, nie różnił się od Kartezjusza i innych ówczesnych racjonalistów, gdyż podobnie jak oni twierdził, że nauka jest wartościowa jedynie wtedy, gdy zawiera prawdy konieczne, rozumowo uzasadnione⁵³. Koncepcja wiedzy naukowej Locke'a jest uznana w niniejszym artykule za element racjonalizmu w empiryzmie Locke'a.

5. PODSUMOWANIE

W niniejszym artykule wyróżniono trzy elementy w empiryzmie Johna Locke'a, które uznano za racjonalistyczne. Pierwszym elementem jest pogląd Locke'a na temat ludzkiego mechanizmu poznawczego. W *Rozważaniach dotyczących rozumu ludzkiego* Locke stwierdza, że mechanizm poznawczy człowieka jest wrodzony, nie zaś nabyty na drodze doświadczenia. Pogląd, że ludzki mechanizm poznawczy jest człowiekowi wrodzony, jest typowy dla stanowiska racjonalizmu, między innymi jest obecny w racjonalizmie Kartezjusza. Drugim elementem racjonalizmu jest uznanie przez Locke'a dwóch rodzajów poznania: poznania rozumowego i poznania doświadczalnego. Według niego człowiek może zdobywać idee na temat świata otaczającego go oraz idee o własnych przeżyciach i stanach psychicznych jedynie na drodze doświadczenia zmysłowego i refleksyjnego, natomiast na tej drodze człowiek nie może zdobywać wiedzy na temat koniecznych stosunków między ideami. Wiedzę tę człowiek zdobywa jedynie na drodze poznania rozumowego. Trzecim elementem racjonalizmu jest pogląd Locke'a na temat wiedzy naukowej. Wbrew doktrynie empirystycznej, twierdził on, iż wiedza na temat jednostkowych faktów doświadczalnych nie jest wiedzą naukową, gdyż nie spełnia kryteriów naukowości: konieczności, oczywistości i pewności. Jedynie wiedza na temat prawd ogólnych, którą zdobyć można poprzez poznanie rozumowe, spełnia wszystkie te kryteria, stąd jedynie ten rodzaj wiedzy był przez Locke'a traktowany jako naukowy. Pogląd ten jest charakterystycz-

⁵³ S. Kamiński, dz. cyt., 87.

ny dla stanowiska racjonalistycznego i odróżnia on empiryzm Johna Locke'a od późniejszych doktryn empirystycznych, gdzie odrzuca się całkowicie wiedzę na temat prawd ogólnych na rzecz jednostkowych faktów doświadczalnych.

ELEMENTS OF RATIONALISM IN JOHN LOCKE'S EMPIRISTIC APPROACH

Summary

John Locke had an immense influence on philosophy, especially on philosophy of rationalism in the period of Enlightenment. The question this article tries to answer is: what elements of rationalism exist in John Locke's empiricism? This article looks for an answer in Locke's paper: *Essay Concerning Human Understanding*. There are three main points describing each element of rationalism in Locke's empiristic approach.

The first one shows Locke's view on human mechanism of knowledge. In *Essay Concerning Human Understanding*, Locke states that human mechanism of knowledge is in-born. This view is also present in Descartes rationalism. The second element is the acceptance of two ways of knowledge: through understanding and through experience. According to Locke, a human being can absorb ideas about the surrounding world only due to sensual experience. This happens also with psychological ideas. Whereas relationships between ideas can be absorbed through understanding and thinking. The third element of John Locke's rationalism is his view on scientific knowledge. Locke, against empiristic theory of knowledge, states that knowledge about separate experiences is not scientific, because it doesn't fulfill scientific criterions, which are evident, certain and necessary statements. Only knowledge about general truths, which can be gained through understanding and thinking, fulfills all these criteria and is scientific. Locke's attitude towards scientific knowledge is characteristic of the rationalistic approach.

The issues mentioned above are tackled in many papers concerning John Locke's thought. This paper is just an attempt to embrace the broad subject of John Locke's rationalistic approach.